

TESAM Akademi Dergisi

Journal of TESAM Academy

ISSN 2148-2462 / E-ISSN 2458-9217

OECD Ticaretin Kolaylaştırılması Kriterleri Çerçevesinde Türk Cumhuriyetlerine İlişkin Değerlendirme

*Assessment of Turkic Republics within the Framework of OECD
Trade Facilitation Criteria*

Neslihan KIZILER

Öğr. Gör. Dr.,
Bursa Uludağ Üniversitesi,
Karacabey Meslek Yüksek Okulu,
Yönetim ve Organizasyon Bölümü.
neslihan.kiziler@uludag.edu.tr
ORCID : 0000-0002-3763-6235

Cilt / Issue: 12(1) 325-363
Geliş Tarihi: 13.05.2024
Kabul Tarihi: 15.02.2025

Atf: Kızıler, N. (2025). OECD
ticaretin kolaylaştırılması kriterleri
çerçevesinde Türk cumhuriyetlerine
ilişkin değerlendirme. *Tesam Akademi
Dergisi*, 12(1), 325-363. [https://doi.
org/10.30626/tesamakademi.1483150](https://doi.org/10.30626/tesamakademi.1483150).

Öz

SSCB'nin dağılması sonrasında beş Türk Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etmiştir. Türkiye, aynı etnik kök ve medeniyetten beslenen bu beş Türk Cumhuriyeti ile yakın işbirliği içine girmiş ve deneyimlerini kardeş cumhuriyetlerle paylaşmıştır. Türk Cumhuriyetleri gerek birbirleriyle gerek Türkiye'yle gerekse yenedünya düzeni içinde diğer ülkelerle olan ticaretlerinde izleyecekleri dış ticaret politikalarında birtakım sıkıntılar yaşamışlardır. Bu devletler, uzun yıllar SSCB'nin bir parçası olarak varlıklarını sürdürdükleri için, Batı'nın kurum ve kuruluşlarıyla uyum sağlayabilmek adına köklü reformlar yapmak zorunda kalmışlardır. Bu bağlamda, dış ticaretin liberalleştirilmesi de önemli bir konu olmuştur. Bu çalışmada dış ticaretin liberalleşmesinde önemli bir ölçüt olarak görülen "OECD Ticaretin Kolaylaştırılması Kriterleri" çerçevesinde Türk Cumhuriyetlerinin dış ticaret yapısı ele alınacaktır. Aynı zamanda bu kriterlerin Türk Dünyası 2040 Vizyonu Belgesinde yer alan gümrük ve transit prosedürlerini sadeleştirme hedefi ile uyumu değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk Devletleri Teşkilatı, 2040 Vizyonu, Uluslararası Ticaret, Gümrük İşlemlerinin Kolaylaştırılması.

Abstract

Following the dissolution of the USSR, five Turkic Republics declared their independence. Turkey entered into close cooperation with these five Turkic Republics, which share the same ethnic origins and civilization, and shared its experiences with these brother republics. The Turkic Republics have faced various challenges in their trade relations with each other, with Turkey, and with other countries within the new world order. Since these states had long been part of the USSR, they had to implement

deep reforms to align with Western institutions and organizations. In this context, the liberalization of foreign trade became an important issue. This study will examine the foreign trade of the Turkic Republics within the framework of the “OECD Trade Facilitation Criteria”, which is considered an important criterion for the liberalization of foreign trade. At the same time, the compatibility of these criteria aiming to simplify customs and transit procedures outlined in the Turkic World 2040 Vision Document will be evaluated.

Keywords: Organization of Turkic States, Vision 2040, International Trade, Facilitating Customs Procedures.

Extended Abstract

Despite spanning a vast geographical area and possessing rich natural resources as well as strategic trade routes, the trade volume among Turkic States has not reached the expected level. Aware of this deficiency, the governments of these countries have engaged in various cooperation initiatives and demonstrated strong commitment to trade development through documents such as the Turkic World 2040 Vision Document, Samarkand Declaration, and Astana Declaration. However, despite these efforts, the desired growth in trade volume has not been achieved. The primary reasons for this shortfall include insufficient political will among national governments and inadequacies in the policies governing economic operations.

Considering that Türkiye is a key trade partner for Turkic States and that business volume has increased since the establishment of the Organization of Turkic States (OTS), it is crucial to sustain and enhance this momentum. However, achieving this goal requires a thorough analysis of trade structures and barriers. This study identifies and evaluates trade barriers among Turkic Republics using the OECD Trade Facilitation Criteria.

According to these criteria, Azerbaijan and Kazakhstan have a more transparent structure in terms of access to information compared to Kyrgyzstan and Uzbekistan. These two countries hold a relative advantage, particularly in the effectiveness of web-based information systems and inquiry points. Conversely, access to information is more limited in Kyrgyzstan and Uzbekistan, which in turn contributes to lower trade volumes.

Regarding stakeholder involvement, there are significant differences

among Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan. Kazakhstan is relatively weaker in setting policy objectives and consulting with its citizens. The absence of a public consultation process before the enactment of trade regulations also negatively impacts this area, making it harder for business operators to engage in trade-related decision-making. In terms of binding advance rulings and the publication of trade-related public information, Azerbaijan, Kazakhstan, and Kyrgyzstan perform better, whereas Uzbekistan lags behind.

While all four countries have customs appeal mechanisms in place, implementation and enforcement vary. Particularly in Kazakhstan and Uzbekistan, issues such as judicial independence, procedural efficiency, and prevention of unnecessary delays remain problematic. Concerning payments and fees, Azerbaijan, Kazakhstan, and Kyrgyzstan provide publicly available information, whereas Uzbekistan follows a more closed system.

In terms of electronic payment systems, Azerbaijan, Kazakhstan, and Uzbekistan allow import and export transactions to be conducted electronically, while Kyrgyzstan lacks such an option. Kazakhstan has a functional risk management system, whereas Azerbaijan and Uzbekistan have risk management mechanisms in place but suffer from insufficient technological support. Kyrgyzstan does not have any formal risk management framework. Regarding the use of electronic signatures, Azerbaijan, Kazakhstan, and Kyrgyzstan have implemented such systems, but Uzbekistan has yet to adopt them.

For automated processing of customs declarations, Azerbaijan and Kyrgyzstan have fully automated systems, while Kazakhstan and Uzbekistan have not yet fully implemented such mechanisms. Concerning the single window system, Azerbaijan has adopted this approach, whereas Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan have yet to establish it. In terms of simplified customs inspections, Azerbaijan and Kazakhstan have dedicated examination procedures for perishable goods, whereas Kyrgyzstan and Uzbekistan do not differentiate in this regard.

Post-clearance audit mechanisms remain underdeveloped in Turkic Republics. Similarly, Authorized Economic Operator (AEO) procedures are not implemented in any of the countries. Regarding customs brokerage requirements, Azerbaijan, Kazakhstan, and Uzbekistan do not impose mandatory customs brokers, whereas Kyrgyzstan

mandates the use of brokers for specific types of importers. In the case of re-exporting rejected goods, Kazakhstan and Uzbekistan grant importers the right to return products and allow exporters a designated timeframe for re-export. In Azerbaijan and Kyrgyzstan, re-export is possible for goods not subject to specific prohibitions.

Cross-border trade management is more coordinated in Azerbaijan and Kazakhstan, where high levels of interagency cooperation are observed, whereas Kyrgyzstan and Uzbekistan have more limited collaboration. Azerbaijan stands out in regularly sharing data among local institutions, while such integration is absent in other countries. Additionally, Azerbaijan and Kyrgyzstan have synchronized working hours with neighboring countries, while Uzbekistan does not maintain such harmonization.

Regarding the institutional structure of customs administrations, Azerbaijan and Kyrgyzstan have well-defined and publicly announced mechanisms, whereas Kazakhstan and Uzbekistan face shortcomings in this area. Azerbaijan and Kyrgyzstan also have procedures in place for prosecuting ethical violations among customs personnel and have established ethics policies in line with the Arusha Declaration. However, Kazakhstan and Uzbekistan lack clear policies on this matter. Moreover, no publicly available information exists regarding the financial resources of customs administrations in these countries.

In conclusion several trade barriers stemming from the legacy of the former Soviet Union continue to hinder the development of foreign trade among Turkic States. To overcome these obstacles, structural reforms aimed at improving trade processes are necessary. The analysis based on OECD Trade Facilitation Criteria helps identify existing challenges and develop solutions. In line with the Turkic World 2040 Vision, it is imperative to accelerate reform processes to facilitate customs procedures, harmonize transit operations, and ensure uninterrupted trade among Turkic States.

Giriş

SSCB'nin dağılmasıyla Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan ve Türkmenistan bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Ortak tarih, kültür, coğrafyayı paylaşan ülkeler yıllar içerisinde birçok siyasi, ekonomik sorunlar ile mücadele etmelerine rağmen her biri kendi dinamikleri içinde uluslararası arenada varlıklarını sürdürmüşlerdir. SSCB döneminde söz konusu Türk Devletleri önemli ölçüde izolasyona tabi tutulmuş olsalar da bağımsızlıkları sonrasında birbiriyle iyi ilişkiler kurmayı başarmışlardır. Türk Devletlerinin bu ilişkiyi kurmalarında ortak tarihe, dile, kültüre ve geleneklere sahip olmalarının yanı sıra coğrafi ve ekonomik unsurlar da önemli rol oynamıştır. Öte yandan Türk Devletleri arasında ekonomik iş birliği hacmi sosyo-kültürel ilişkilerine kıyasla nispeten düşük düzeyde kalmıştır.

Merkezi planlamaya dayalı kolektivist ekonomik sistemden serbest piyasa ekonomisine geçiş yapan Türk Cumhuriyetlerinin yeni dünya ekonomik düzenine uyum sağlamaları oldukça sıkıntılı bir süreci beraberinde getirmiştir. Hem ekonomik yapılarının kurulması hem de dış ticaretlerinde dengenin sağlanması için ciddi reformların yapılması ihtiyacı gündeme gelmiştir.

Küreselleşmenin etkisiyle birlikte neoliberal politikaların yaygınlaşması, finansal serbestleşmeyi teşvik ederek ülkeler arasındaki sermaye akışını hızlandırmıştır. SSCB'nin dağılmasının ardından küreselleşmenin ivme kazanmasıyla, birçok ülke ithal ikameci politikaları terk ederek dışa dönük büyüme stratejilerine yönelmiştir. Bu dönüşüm, geçiş ekonomileri içinde yer alan Türk Cumhuriyetleri açısından da büyük bir önem taşımaktadır. Bağımsızlıklarını yeni kazanan bu ülkeler, bir yandan serbest piyasa ekonomisine uygun şekilde ulusal ekonomilerini yeniden yapılandırmaya çalışırken, diğer yandan Sovyetler Birliği'nden miras kalan çeşitli sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Uzun yıllar Rusya'nın egemenliği altında kalan bu Cumhuriyetler, bu sürecin sonucu olarak şekillenen sosyo-ekonomik ve coğrafi yapıları nedeniyle sahip oldukları doğal kaynakları, özellikle enerji kaynaklarını (doğal gaz, kömür, hidroelektrik) küresel pazara sunmada çeşitli engellerle karşılaşmışlardır. Bu sebeple, mevcut kaynaklarını etkin bir şekilde değerlendirebilmeleri için Batı ile ekonomik entegrasyon kaçınılmaz hale gelmiş, ancak bu süreci yönetmede önemli zorlukları beraberinde getirmiştir. Zamanla, kalkınmalarını sürdürebilmek adına Batı ile güçlü iş birlikleri geliştirmeleri gerektiği ortaya çıkmış, ancak istikrar

ve güvenlik açısından Rusya ile de dengeli ilişkiler kurmaları zorunlu olmuştur.

Türk Cumhuriyetleri, yeni dünya düzeninde güçlenmek ve ortak sorunlarına çözüm bulmak amacıyla, ortak tarih ve medeniyeti paylaştıkları kardeş ülkeler ve Türkiye ile çok yönlü iş birliklerini geliştirme yönünde adımlar atmışlardır. Bu doğrultuda, 1992 yılında Ankara’da düzenlenen ve zamanla gelenekselleşen Devlet Başkanları Zirvesi başlatılmıştır. 2009 yılında Nahçıvan’da gerçekleştirilen Zirvede alınan kararlar imzalanan Nahçıvan Antlaşması ile Türk Dili Konuşan Ülkeler İş birliği Konseyi kurulmuş ve böylece Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. Türk Konseyi çatısı altında birçok kurum oluşturulmuş, bu kurumlar aracılığıyla Türk Cumhuriyetleri arasında çok yönlü ilişkiler geliştirilmiş ve önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Kültürel ve siyasi alanlardaki olumlu gelişmelere rağmen, ekonomik alandaki iş birliği potansiyeli tam anlamıyla hayata geçirilememiştir. Bu nedenle, Türk Devletleri arasında ekonomik iş birliğinin hem kapsamının genişletilmesi hem de daha derin ve yapısal bir çerçevede yeniden şekillendirilmesi gerekmektedir.

Azerbaycan-Türkiye’nin yoğun iş birliği ile 30 yıldır işgal altında olan Karabağ’ın işgalden kurtarılmasının oluşturduğu sinerji diğer Türk Devletleri için de yeni bir ilham kaynağı olmuştur. Karabağ Zaferi sonrasında Kasım 2021’de İstanbul’da gerçekleşen 8. Zirvede Türk Konseyi’nin adı “Türk Devletleri Teşkilatı” olarak değiştirilerek Türk Devletleri arasındaki ilişkide yeni bir dönem başlatılmıştır. Bu zirvede alınan önemli kararlardan biri de Teşkilatın yol haritası niteliğindeki Türk Dünyası 2040 Vizyonu Belgesinin onaylanması olmuştur. Türk Dünyası 2040 Vizyonu belgesinde Türk Devletleri arasında çok sayıda iş birliği alanı belirlenmiştir. Burada dikkat çeken bir husus da tüm liderlerin mevcut ekonomik ilişkilerinin potansiyel iş birliği altında gerçekleştiği ve bu konuda yapıcı bazı adımların atılması gerektiği yönünde ortak irade beyanında bulunmuş olmalarıdır. Ayrıca OECD tarafından Ticareti Kolaylaştırma Göstergeleri açısından üye devletlerin performanslarını ortaya koymak ve pazarlara girişlerini kolaylaştırmak adına Vizyon Programına söz konusu hedef de dahil edilmiştir. Bu hususta atılacak önemli bir adım ise sınır geçişleri için gümrük ve transit prosedürlerini kolaylaştırılarak Üye devletler arasında kesintisiz, verimli, hızlı ve sürdürülebilir çok modlu bağlantısallığın oluşturulması yönünde ortak karar alınmış olmasıdır.

Bu çalışmada Türk Cumhuriyetlerinin kendi aralarında dış ticaretlerini potansiyel seviyeye yükseltmelerinin temini yönünde atılması gereken adımlar, OECD tarafından geliştirilen Ticaretin Kolaylaştırılması için belirlenen kriterler ve Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesinde yer alan ticaretin artırılması yönünde yer alan kararlar ekseninde incelenecektir. Bu bağlamda çalışmada öncelikle her bir Türk Cumhuriyetinin dış ticaret potansiyeli ortaya konulacak, akabinde her bir ülkenin ithalat-ihracatında sıralamasındaki yeri değerlendirilecektir. Türk Cumhuriyetlerinin aralarında ticaret yapmalarının önündeki engellere ilişkin çözüm önerileri sunulacaktır.

Türk Cumhuriyetleri Dış Ticaret Sıralamalarına Genel Bakış

Günümüz küreselleşen dünyasında ülkeler ticaret, yatırım, ulaşım, enerji gibi konularda birbirine bağımlı hale gelmiştir. Söz konusu bağımlılık ülkeleri ulusal sınırlarını aşan sorunların çözümünde bölgesel ve uluslararası kuruluşların sunduğu fırsatlardan yararlanarak güç birliği oluşturmalarına yönlendirmiştir (Kocaman, 2021, s. 36).

Çalışmanın bu bölümünde Türk Cumhuriyetlerinden Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ın genel ticari, ekonomik profilleri ele alındıktan sonra "dış ticaret hacimleri", "dış ticaret hacminin Türk Dünyası ülkelerine oranı" başlıkları güncel veriler ile değerlendirilecektir. Kıyaslama yapılması açısından Türkiye'ye ilişkin veriler de ortaya konulacaktır. Ülkelerin oluşturacakları iş birliği çerçevesinde hedeflenen amaçlara ulaşabilmeleri için Türk Cumhuriyetleri'nin kendi aralarında ve Türkiye ile ticaretin önündeki engeller tespit edilip asgari paydada birleşmeleri gereği ortaya konulacaktır. TDT'ye üye ülkeler kendi aralarında ticaretin gelişmesine engel teşkil eden uygulamaları kaldırmak ve potansiyel iş birliğinin sağlanması için gerekli imkânlar değerlendirilerek ilişkilere olumlu ivme kazandırılması gereği aşikârdır. Bu gerçekten hareketle söz konusu çalışmada bulgular ve öneriler ortaya konulacaktır.

Azerbaycan

Azerbaycan Türk Devletleri arasında petrol ve enerji sektörlerinde gelişmiş bir ülkedir. Genel olarak ülkenin ihraç ürünleri arasında mineral yakıtlar, plastik ve mamuller, meyveler, pamuk ve sebzeler, kıymetli taşlar, alüminyum, demir çelik yer almaktadır. Ülkenin rüzgâr ve güneş enerjisi potansiyelinin de bulunması nedeniyle yenilenebilir enerji sektörüne de yatırımlar yapılmaktadır. Öte yandan Azerbaycan, Avrupa pazarlarına elektrik ve hidrojen ihracatını desteklemek amacıyla

2030 yılına kadar 1500 mw'lık yenilenebilir enerji kapasitesi kurmayı planlamaktadır. Ülke ayrıca Alat Limanı'nı (Bakü Uluslararası Deniz Limanı) ve komşu Serbest Ticaret Bölgesi'ni bölgesel lojistik ve ulaşım merkezlerine dönüştürmek için kuzey-güney ve doğu-batı ticaret ve transit koridorlarının geliştirilmesine yönelik bir dizi proje başlatmıştır. Ancak ülkede kayıt dışı ekonomi, şeffaf olmayan bürokratik işlemlerin varlığı ülkede faaliyet gösteren küçük ve orta büyük işletmeleri sıklıkla pazarın dışında bırakmaktadır. Bununla birlikte vergi ve gümrük düzenlemelerinde uygulanan gümrük reformları, "tek pencere" hizmetlerinin devreye alınması şeffaf uygulamalara yönelik adımların atılarak her geçen gün süreçlerin iyileştirildiğini de göstermektedir (Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2024).

Ülkenin güncel ihracat ve ithalat verileri ele alındığında 2022 yılında ülkenin ihracatı 38 milyar dolar, ithalatı 14 milyar dolar toplam 52 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ülkenin mal ihracatında ilk üç ülke sırasıyla İtalya, Türkiye ve Rusya; mal ithalatında ise Rusya, Türkiye, Çin yer almaktadır (International Trade Centre, 2024; T.C. Ticaret Bakanlığı, 2024).

Tablo 1

Azerbaycan'ın Dış Ticareti (2022, 1.000 USD)

İhracat (139 Ülke)			İthalat (196 ülke)	
Ülke	Büyükük	Sıralama	Büyükük	Sıralama
Kazakistan	104.031	26. sıra	494.423	6. sıra
Kırgızistan	4.737	55. sıra	6.073	68. sıra
Özbekistan	46.451	36. sıra	136.797	18. sıra
Türkmenistan	25.691	42. sıra	509.706	5. sıra
Türkiye	3.544.756	2. sıra	2.297.212	2. sıra

Kaynak: International Trade Centre, 2024.

Azerbaycan'ın 2022 yılındaki toplam 52 milyar dolar dış ticaret hacminin 7,1 milyar doları Türk Cumhuriyetleri ile olmuştur. 38 milyar dolarlık ihracatın 3,7 milyar doları Türk Cumhuriyetleri ile olmuştur. Bununla birlikte 14 milyar dolarlık ithalatın 3,4 milyar doları bu ülkelerden sağlanmıştır (International Trade Centre, 2024).

Tablo 1'de yer aldığı üzere, Azerbaycan'ın Türk Cumhuriyetleri

içerisinde en fazla ihracatı Türkiye'den sonra 104 milyon dolar ile Kazakistan'a yaptığı görülmektedir. 46 milyon dolar ile Özbekistan takip ederken 25,6 milyon dolar ile Türkmenistan ve 4 milyon dolar ihracat ile Kırgızistan gelmektedir. Ülkenin Türkiye'ye yapmış olduğu ihracat ise 3,5 milyar dolardır. Azerbaycan'ın Türk Cumhuriyetleri ile ithalatına bakıldığında en fazla 509 milyon dolar ile Türkmenistan, 494 milyon dolar ile Kazakistan, 136 milyon dolar ile Özbekistan ve 6 milyon dolar ile Kırgızistan takip etmektedir. Türkiye'den ithalatın ise 2,2 milyar dolar olduğu görülmektedir.

Kazakistan

Kazakistan, Rusya'dan sonra eski Sovyetler Birliği'nin en büyük ikinci cumhuriyeti ve toprak bakımından dünyanın dokuzuncu en büyük ülkesidir. Ülke, petrol, gaz, kömür, uranyum olmak üzere çok sayıda doğal kaynağa sahiptir. Aynı zamanda Çin ve Güney Asya'nın büyük ve hızlı büyüyen pazarlarını karayolu, demiryolu ve Hazar Denizi'ndeki limanlar aracılığıyla Rusya ve Batı Avrupa pazarlarına bağlayan önemli bir taşımacılık ve lojistik merkezidir. Hükümet her ne kadar verimliliği ve büyümeyi artırmak için dönüştürücü ekonomik reformları uygulama eğiliminde olsa da reformların uygulanmasının önünde ülkenin enerji sektörüne aşırı bağımlılığı, ağır bürokrasi, vergi ihlallerinden kaynaklanan cezai sorumlulukların ve bazı bürokratik engellerin varlığı gibi engeller bulunmaktadır. Öte yandan Orta Asya'nın en güçlü, en istikrarlı ve reform odaklı ekonomisi olarak sağlam bir itibar oluşturmaya yönelik güçlü siyasi kararlılığın yanı sıra, Kazakistan hâlâ verimlilik artışının düşük olması, servet eşitsizliği, artan yaşam maliyetleri, sınırlı iş fırsatları ve zayıf kurumlarla karşı karşıyadır. Ayrıca ülkede mevcut kanun ve mevzuat değişikliklerin tüm kamuoyuna bildirileceği sistemin bulunmaması, gümrük prosedürleri ve vergileme ilkelerinin yerel yetkililer tarafından yorumlanmasının eksikliği ve Eski Sovyet dönemi düzenlemelerinin devam ettiği özellikle de standartların uluslararası standartlara paralel şekilde değiştirilmesi gerekliliği, ticaretin önündeki engeller arasında yer almaktadır. Ülkede güçlü bir yargı sisteminin kurulmasına, hukukun üstünlüğünü geliştirmesine, rekabeti ve özel sektörün sağlıklı büyümesine ihtiyaç bulunmaktadır. (International Trade Statistics Yearbook, 2021, s. 190)

Ülkenin mal ihracatında ilk üç ülke, Çin, Birleşik Krallık ve Almanya; mal ithalatında Çin, Almanya ve Güney Kore yer almaktadır. 2022 yılında ülke ihracatı 84 milyar dolar, ithalatı 50 milyar dolar ve dış

ticaret hacmi ise 134 milyar dolar büyüklüğündedir (International Trade Statistics Yearbook, 2021, s. 193; International Trade Centre, 2024; TİM, 2024).

Tablo 2

Kazakistan'ın Dış Ticareti (2022, 1.000 USD)

İhracat (143 ülke)			İthalat (189 ülke)	
Ülke	Büyüklik	Sıralama	Büyüklik	Sıralama
Azerbaycan	375.310	29. sıra	86.595	43. sıra
Kırgızistan	745.308	22. sıra	383.902	17. sıra
Özbekistan	3.692.752	7. sıra	1.282.868	7. sıra
Türkmenistan	340.382	32. sıra	97.842	41. sıra
Türkiye	4.751.169	5. sıra	1.595.359	5. sıra

Kaynak: International Trade Centre, 2024.

Kazakistan'ın 2022 yılındaki toplam 134 milyar dolar dış ticaret hacminin 13,3 milyar doları Türk Cumhuriyetleri ile olmuştur. Kazakistan'ın 84 milyar dolarlık ihracatın 9,9 milyar doları, 50 milyar dolarlık ithalatın ise 3,4 milyar doları Türk Devletleriyle gerçekleşmiştir (International Trade Centre, 2024).

Tablo 2'de yer aldığı üzere, Kazakistan'ın yeni Türk Cumhuriyetleri içerisinde en fazla ihracatı ilk sırayı 3,6 milyar dolar ile Özbekistan, 745 milyon dolar ile Kırgızistan, 375 milyon dolar Azerbaycan ve 340 milyon dolar ile Türkmenistan gelmektedir. Ülkenin Türkiye'ye yapmış olduğu ihracat ise 4,7 milyar dolardır. Kazakistan'ın Türk Cumhuriyetleri ile ithalatına bakıldığında ise ilk sırada 1,2 milyar dolar ile Özbekistan, 383 milyon dolar ile Kırgızistan, 97 milyon dolar Türkmenistan ve 86 milyon dolar ile Azerbaycan gelmektedir. Ülkenin Türkiye'den ithalatı ise 1,5 milyar dolardır.

Kırgızistan

Kırgızistan, Orta Asya'da denize kıyısı bulunmayan, düşük orta gelirli, yüzölçümü küçük ancak stratejik bakımından merkezi konumda olan bir ülkedir. Tarım, madencilik ve tekstil sektörlerinde nispi anlamda güçlü olan ülkenin ihracatında önemli payı ise altın oluşturmaktadır. Ülke Çin, Rusya ve Avrupa arasında koridor konumundadır. Ülke ekonomisinin ulaşım ve enerji bakımından az gelişmiş olması ülkenin

büyüme ve rekabet etme gücünü olumsuz etkilemektedir.

Ülkenin mal ihracatında ilk üç ülke sırasıyla Rusya, Kazakistan ve Özbekistan; ithalatında ise sırasıyla Çin, Rusya ve Kazakistan yer almaktadır. Öte yandan ülkenin 2022 yılı ihracatı 2 milyar dolar, ithalatı 9 milyar dolar dış ticaret hacmi 11 milyar dolardır (Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2024; Yüce, 2022, s. 21; International Trade Centre, 2024; UN Comtrade, 2024).

Tablo 3

Kırgızistan'ın Dış Ticareti (2022, 1.000 USD)

İhracat (120 ülke)			İthalat (158 ülke)	
Ülke	Büyükük	Sıralama	Büyükük	Sıralama
Kazakistan	438.149	2.sıra	749.587	3.sıra
Azerbaycan	5.696	18.sıra	3.123	56.sıra
Özbekistan	236.627	3.sıra	362.608	5.sıra
Türkmenistan	4.737	23.sıra	77.428	11.sıra
Türkiye	139.355	4.sıra	487.334	4.sıra

Kaynak: International Trade Centre, 2024.

Kırgızistan'ın 2022 yılındaki toplam 11 milyar dolar dış ticaret hacminin 2,5 milyar doları Türk Cumhuriyetleri ile olmuştur. 2 milyar dolarlık ihracatın 824 milyon doları Türk Cumhuriyetleri ile olmuştur. Bununla birlikte 9 milyar dolarlık ithalatın 1,6 milyar doları bu ülkelerden sağlanmıştır.

Tablo 3'te yer aldığı üzere, Kırgızistan'ın Türk Cumhuriyetleri içerisinde en fazla ihracatını 438 milyon dolar ile Kazakistan ile gerçekleştirdiği ifade edilebilir. Ülke ihracatında 236 milyon dolar ile Özbekistan, 5 milyon dolar ile Azerbaycan ve 4,7 milyon dolar ile Türkmenistan takip etmektedir. Kırgızistan'ın Türkiye'ye ihracat ise 139 milyon dolardır. Kırgızistan'ın Türk Cumhuriyetleri ile ithalatında ise 749 milyon dolar ile Kazakistan ilk sırayı yer alırken, 362 milyon dolar ile Özbekistan, 77 milyon dolar ile Türkmenistan ve 3 milyon dolar ile Azerbaycan takip etmektedir. Ülkenin Türkiye'den ithalatı ise 487 milyon dolar gerçekleştirilmiştir. Kırgızistan ile Türkiye'nin ekonomik ilişkileri yıllar itibarıyla çok yönlü olarak gerçekleşmiştir. İki ülke arasındaki ikili ilişkiler özellikle ekonomik açıdan devam etmektedir. Ülkenin siyasi istikrarsızlığı, alt yapısının zayıf olması

Türkiye'nin yatırımlarını küçük ve orta boyutlu olmasına sebep olsa da Türkiye, Kırgızistan'ın dış ticaret sıralamasında Türkiye'nin ilk beşte yer aldığı görülmektedir (Yüce, 2022, s. 89).

Özbekistan

Orta Asya'nın merkezinde bulunan Özbekistan, bölgedeki tüm devletler ile sınırı bulunmakta ve nüfus büyüklüğü ile bölgede ilk sırada yer almaktadır. Öte yandan enerji kaynakları ile de öne çıkan ülke bölgede kilit role sahiptir. Öte yandan ülke diğer cumhuriyetlerden farklı olarak bağımsızlık öncesi ve sonrasında birçok siyasal olaya da tanıklık etmiştir (Yüce, 2022, ss. 37-39; TİM, 2024).

Özbekistan'ın ihracatında kıymetli taşlar, metaller (altın), pamuk-pamuk ipliği, mineral yakıtlar, yağlar; ithalatında kazanlar-makinalar, motorlu kara taşıtları, demir ve çelik gelmektedir Ülkenin ihracatında ilk üç ülke, Rusya, Çin ve Türkiye; ithalatında ise Çin, Rusya ve Kazakistan yer almaktadır. Ülkenin 2022 yılı ihracat 15 milyar dolar, ithalatı 28 milyar dolar dış ticaret hacmi 43 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (UN Comtrade, 2024; International Trade Centre, 2024).

Tablo 4

Özbekistan'ın Dış Ticareti (2022, 1.000 USD)

İhracat (131 ülke)			İthalat (163 ülke)	
Ülke	Büyükük	Sıralama	Büyükük	Sıralama
Kazakistan	1.251.475	5.sıra	3.222.244	3.sıra
Kırgızistan	926.870	6.sıra	217.779	19.sıra
Azerbaycan	126.819	11.sıra	47.864	44.sıra
Türkmenistan	132.431	9.sıra	725.196	7.sıra
Türkiye	1.457.562	4.sıra	1.674.200	5.sıra

Kaynak: International Trade Centre, 2024.

Özbekistan'ın 2022 yılındaki toplam 43 milyar dolar dış ticaret hacminin 9,7 milyar doları Türk Cumhuriyetleri ile gerçekleşmiştir. Ülkenin 15 milyar dolarlık ihracatın 3,8 milyar doları, 28 milyar dolarlık ithalatın 5,8 milyar doları Türk Devletleriyle olmuştur (International Trade Centre, 2024).

Özbekistan'ın ihracatında 1,4 milyar dolar ile Türkiye birinci sırada yer alırken, 1.251 milyar dolar ile Kazakistan ikinci sırada yer almıştır.

Ülke ihracatından sırasıyla 926 milyon dolarla Kırgızistan, 132 milyon dolarla Türkmenistan ve 126 milyon dolarla Azerbaycan gelmektedir. Özbekistan'ın Türk Cumhuriyetleri ile ithalatında 3,2 milyar dolar ile Kazakistan ilk sırada yer alırken 725 milyon dolar ile Türkmenistan, 217 milyon dolar ile Kırgızistan ve 47 milyon dolar ile Azerbaycan takip etmektedir. Özbekistan'ın Türkiye'den ithalatı ise 1,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Türkmenistan

Türkmenistan, Orta Asya'nın giriş kapısı konumunda bulunması sebebiyle bölge ülkelerin geçiş güzergâhını oluşturmaktadır. Ülke, doğal gaz ve petrol rezervleri bakımından dünyanın önemli rezerv alanıdır. Öte yandan büyük yüzölçümüne sahip olan ülkenin arazileri çöl olması toprakların tarıma elverişsiz kılmıştır. Ülke rekabete kapalı, finansal hareketliliğin kısıtlı olması mevcut ekonomi dinamiği yalnızca pamuk üretimi ve petrole bağlı kalmasına neden olmuştur (Yüce, 2022, ss. 49-50, 55).

Türkmenistan ihracatında mineral yakıtlar-yağlar, gübreler, pamuk-pamuk ipliği; ithalatında kazanlar-makinalar, elektrikli cihazlar, demir veya çelikten eşya ilk üç sıradadır. 2022 yılında ülke ihracatı 13 milyar dolar, ithalatı 3 milyar dolar dış ticaret hacmi 16 milyar dolardır (www.trademap.org, TİM 2024). Ülke ihracatında üç ülke sırasıyla Çin, Türkiye ve Özbekistan; ithalatında ise Türkiye, Çin ve Kazakistan gelmektedir.

Tablo 5

Türkmenistan'ın Dış Ticareti (2022, 1.000 USD)

İhracat (126 ülke)			İthalat (95 ülke)	
Ülke	Büyüklik	Sıralama	Büyüklik	Sıralama
Kazakistan	97.842	105.sıra	340.382	80.sıra
Kırgızistan	77.428	10.sıra	4.737	32.sıra
Özbekistan	725.196	3.sıra	132.431	4.sıra
Azerbaycan	509.706	4.sıra	25.691	12.sıra
Türkiye	967.087	2.sıra	1.100.202	2.sıra

Kaynak : International Trade Centre, 2024.

Türkmenistan'ın 2022 yılındaki toplam 19 milyar dolar dış ticaret

hacminin 3,9 milyar doları Türk Cumhuriyetleri ile olmuştur. Ülkenin 14 milyar dolarlık ihracatının ise 2,3 milyar doları, 5 milyar dolarlık ithalatın 1,6 milyar doları Türk Devletleriyle gerçekleşmiştir.

Türkmenistan Türk Cumhuriyetleri içerisinde Türkiye'den sonra en fazla ihracatı 725 milyon dolar ile Özbekistan ilk sırada yer almaktadır. Özbekistan'dan sonra 509 milyon dolar ile Azerbaycan ve 97 milyon dolar ile Kırgızistan takip etmektedir. Türkmenistan'ın Türkiye'ye ihracatı 967 milyon dolardır. Türkmenistan'ın Türk Cumhuriyetleri ile ithalatında ise 132 milyon dolar ile Özbekistan, 25 milyon dolar ile Azerbaycan ve 4 milyon dolar ile de Kırgızistan yer almaktadır. Ülkenin Türkiye'den ithalatının ise 1,1 milyar dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Türkiye

Türkiye, Türk Cumhuriyetleri için en fazla serbest piyasa ekonomisine uyum sağlayan ve dış dünya ile entegre olan ülkedir. Türkiye'nin dış ticaretini 1980 öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönemde ele almakta fayda bulunmaktadır. 1980 öncesinde yerli üretim dış ticaret rekabetine korunmasına ağırlık verilmiştir. 1980 sonrasında ise ihracata dayalı büyüme ekseninde ekonomi politikası şekillenmiştir. Türkiye tarım, maden ve sanayi ağırlıklı ihracatını son yıllarda yatırım, ara ve tüketim mallarına doğru yönelmiştir. Ülkede uygulanan ihracata dayalı teşvik politikalarının bu duruma etkisinin olduğu ifade edilebilir. Zira ithalatta da ara malının hızla arttığı yatırım malları payının azaldığı görülmektedir. Dış ekonomik ilişkilerinde Türkiye ürün ve ülke çeşitliliği görülse de enerji ihtiyacının yaklaşık % 80'ini ithal ettiği dikkate alındığında petrol ve doğalgaz zengini ülkeler ile ticaretini canlı tutma eğilimindedir (Kepenek, 2012, s. 310, 317).

Yıllar içerisinde Türkiye'nin dış ticaret hacmi ekonominin dışa açıldığı dönemlerden itibaren artış göstermiştir. Ancak bu artışın ihracat ve ithalat artışı şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir. 1980'li yıllarda 10,8 milyar dolar olan dış ticaret hacmi 2000'li yılların sonunda 200 milyar dolar 2022 yılında Ülkenin güncel ihracat ve ithalat verileri ele alındığında 2022 yılında ülkenin ihracatı 254,1 milyar dolar, ithalatı 363,7 milyar dolar toplam dış ticaret hacmi 617,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (Takım, 2023, s. 113; International Trade Centre, 2024).

Tablo 6

Türkiye'nin Dış Ticareti (2022, 1.000 USD)

İhracat (222 Ülke)			İthalat (221 ülke)	
Ülke	Büyüklik	Sıralama	Büyüklik	Sıralama
Azerbaycan	2.527.826	24.sıra	836.288	56.sıra
Kazakistan	1.607.585	38.sıra	3.514.907	22.sıra
Kırgızistan	935.239	57.sıra	119.553	89.sıra
Özbekistan	1.877.915	32.sıra	1.682.528	38.sıra
Türkmenistan	1.100.202	46.sıra	967.087	52.sıra

Kaynak: International Trade Centre, 2024.

Tablo 6'da yer aldığı üzere, Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle ihracatından 2,5 milyar dolar Azerbaycan ilk sırada yer almaktadır. Azerbaycan'dan sonra 1,8 milyar dolar ile Özbekistan, 1,6 milyar dolar ile Kazakistan, 1,1 milyar dolar ile Türkmenistan ve 935 milyon dolar ile Kırgızistan gelmektedir. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle ithalatında ise 3,5 milyar dolar ile Kazakistan ilk sırada yer alırken, sırasıyla 1,6 milyar dolar ile Özbekistan, 967 milyon dolar ile Türkmenistan, 836 milyon dolar ile Azerbaycan ve 119 milyon dolar ile Kırgızistan gelmektedir. Türkiye'nin 2022 yılındaki toplam 617 milyar dolar dış ticaret hacminin 15 milyar doları Türk Cumhuriyetleri ile olmuştur. Ülkenin 254 milyar dolarlık ihracatının ise 8 milyar doları, 363,7 milyar dolarlık ithalatın 7,1 milyar doları Türk Devletleriyle gerçekleşmiştir.

OECD Ticaretin Kolaylaştırılması Kriterleri

Ticaretin kolaylaştırılması, ülkeye giren ve ülkeden çıkan eşyanın teknik ve yasal işlemleri basitleştirerek uyumlu hale getiren işlemler bütünüdür. Ticaretin kolaylaştırılması kriterleri, firmaların girdilerini hızlı ve güvenilir şekilde temin etme, geniş ürün yelpazesi sunma, küçük firmaların uluslararası ticarete katılımlarını kolaylaştırma, firmaların yeni pazarlara erişimlerini sağlama gibi amaçlarının yanı sıra gümrük işlemlerine ilişkin prosedürlerin ve idari süreçlerin standartlaştırılması, uyumlaştırılması gibi alt amaçlara ilişkin başlıklardan oluşmaktadır. Nitekim küreselleşen dünyada ülkeler ticaret prosedürlerini kolaylaştırmayı ticaretin önündeki engelleri azaltmayı, bilhassa rekabet güçlerini ve farklı piyasalarda

sürdürülebildiklerini artırma yarışındadırlar. Özellikle üretim-lojistik maliyetlerinin yüksekliği, tarife yükseklikleri gibi doğrudan maliyetler dış ticaretin başlıca maliyet kalemleri arasında yer almaktadır. Zira mal hareketliliğinde teknik ve yasal pek çok formaliteye muhatap olan taraflar ticaret prosedürlerinin fazlalığı karşısında da ciddi maliyetler ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu bağlamda ülkelerin gerek ağır rekabet şartlarına karşı dış ticaret hacimlerini artırma gerekse daha az prosedür ile akış süreçlerini kolaylaştırmalarına ilişkin farklı endeksler geliştirilmiştir.

Dış ticaret süreçlerinin kolaylaştırılması dünya kaynaklarının etkin kullanımının ve tarafların refahlarının artırılmasına katkı sağlanması ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik çalışmalara da hız kazandırmıştır. DTÖ'nün Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması söz konusu güncel uygulamalardan başlıcasını oluşturmaktadır. DTÖ üyeleri tarafından 2017 yılında imzalanan "Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması" transit halindeki mallar da dahil olmak üzere malların hareketini, serbest bırakılmasını ve gümrükten çekilmesini hızlandırmasına yönelik çeşitli düzenlemelere ilişkin hükümleri içermektedir. Zira anlaşmanın tam olarak uygulanması ile ticaret maliyetlerini ortalama %14,3 oranında azaltabileceği ve küresel ticaretin yılda 1 trilyon dolara kadar arttırılabileceği öngörülmektedir (Yılmaz-Nuhoğlu, 2021, s. 175; World Trade Organization, 2024). Türk Cumhuriyetlerinde Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye DTÖ'ye üye iken, Azerbaycan, Özbekistan, Türkmenistan'ın örgüte üyeliği bulunmamaktadır.

OECD tarafından geliştirilen ve iki yılda bir güncellenen ticareti kolaylaştırma kriterleri, ticaretin maliyetlerini düşürme, sınır arası prosedürleri kolaylaştırma gibi dış ticaretten ülkelerin daha fazla fayda elde etmelerine yardımcı olmalarını sağlamak ve standartlaştırmayı sağlaması amacıyla 160'dan fazla farklı gelir düzeyi, coğrafi bölge ve gelişmişlik düzeylerini sahip ülke dikkate alarak ilk olarak 2013 yılında geliştirilmiştir (OECD, 2024; Ticaretin Kolaylaştırılması Türkiye Stratejisi ve Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2018-2022, s. 7). Bununla birlikte son yıllarda ticaretin kolaylaştırılmasına ilişkin farklı endeksler de geliştirilmiştir. Hükümetler ticaretle ilgili prosedürleri kolaylaştırmak ve ilgili alt yapı hizmetlerinin kalitesini kolaylaştırarak ticaret maliyetlerini düşürme çabalarını sürdürürken ilerlemeyi izlemek için çeşitli göstergeler tanımlanmıştır. En geniş anlamıyla ticaretin kolaylaştırılması, uluslararası ticaret maliyetlerinin düşürülmesine katkı sağlamaktadır (Moisé, Orliac, ve Minor, 2021, s. 1; Trade Facilitation for a More Inclusive and Connected Asia and

Pacific Region: Progress and Way Forward, 2022, ss. 1–4)

Bu bağlamda OECD Ticareti Kolaylaştırma Göstergeleri, gümrük ve diğer düzenleyici ticaret prosedürlerini kapsayan 11 ana başlık ve 155 önlemden oluşmaktadır. Kriterler; “Bilgiye erişim, istişareler, ön kararlar; itiraz prosedürleri, harçlar ve ödemeler, belgelere ilişkin prosedürler; otomasyona ilişkin prosedürler, işlem prosedürleri, sınır idareleri iş birliği (iç), sınır idareleri işbirliği (dış), yönetim ve tarafsızlık” dan meydana gelmektedir. Ticaretin kolaylaştırılması ayrıca ülkelerin ticaretin kolaylaştırılmasındaki güçlü ve zayıf yönlerini belirlemelerine olanak tanımaktadır. Skor puanlar 0 ile 2 arasında değerler ile yer almakta olup 2 elde edilebilecek en iyi performansı, 0 ise en düşük performansı göstermektedir (UNECE, 2024). Bu bağlamda ülkelerin ticareti kolaylaştırma önlemlerini ne ölçüde uygulamaya koyduklarını ve uyguladıklarını mutlak anlamda ölçen kriterlere dünya sıralamasında yer alan ülkeler bağlamında bakıldığında ilk sırada Kore ve Hong Kong (1.879), Hollanda (1.874), Norveç (1.858), Japonya (1.857), Singapur (1.849), ABD ve İsveç (1.845), Avustralya (1.839), Portekiz ise (1.833) yer almaktadır (Compare Your Country, 2022, s. 6)

OECD Ticaretin Kolaylaştırılması Kriterlerinin genel hatları ile aşağıda açıklanacaktır.

i. Bilgiye Erişim; Bilgiye ulaşmak için ulusal gümrük internet sisteminin varlığı, vergi oranlarına internet ortamında ulaşılabilirliği, gümrük ve ticaret konularında herhangi bir ülke veya ülkelerle yapılan anlaşmaların yayınlanması, gümrük konularına ilişkin yargı kararlarının yayınlanması, profesyonel kullanıcılar, şirketler için özel interaktif sayfaların varlığı, gümrüğe yönelik web sitelerin varlığı ve devlet politikası şeffaflığı gibi konuları içermektedir.

ii. Ticari Tarafların Katılımı; İş adamları ile hükümet arasındaki istişarelerin varlığı, vatandaşla istişarelerin ortalama sayısı, tarafların görüşlerinin dikkate alınması, politika hedeflerinin iletilmesi, düzenlemelerin yürürlüğe girmeden taslaklarının yayınlanması, uygulanabilir genel bildirim prosedürleri gibi konuları içermektedir.

iii. Taleplere İlişkin Hükümler (Ön kararlar); İthalat sırasında belirli mallara uygulanan sınıflandırma, menşe, kıymet yöntemleri gibi vb. konulara ilişkin talepte bulunan taraflara idare tarafından uygulanan kuralları ve süreçleri kapsamaktadır (www.oecd.org). Gümrük idareleri, dış ticaret işlem ve prosedürlerini düzenleyen ekonomik operatörün talebi üzerine yürürlükteki düzenlemelere ilişkin karar

vermektedir.

iv. İtiraz Prosedürleri; İtiraz kurallarının kamuya açıklığı, gümrük kararlarının adli/ itiraz prosedürleri, itiraz mekanizmasına başvuruda süre uygunluğu, gereksiz gecikmelerden kaçınılması, idari kararlara ilişkin güncel bilgiler, adli itirazların karara bağlanmasında süre sınırının varlığı, yargı bağımsızlığı gibi göstergeleri düzenlemektedir.

v. Harçlar ve Ödemeler; Harçlar ve ödemelerin periyodik olarak gözden geçirilmesinde hukuki düzenlemelere uygunluğu, cezai disiplin uygulamalarının şeffaflığı, cezaların orantılılığı, cezalarla ilgili usule ilişkin garantiler, cezaların ve ücretlerin tahakkuku ve tahsilinde çıkar çatışmaları, gümrük mevzuatının ihlaline sorumlu kişi tarafından gönüllü olarak açıklanmasından oluşmaktadır.

vi. Belgelere İlişkin Prosedürler; İthalat/ihracat/transit süreçleri için gerekli belgelerin aslının ya da nüshalarının kabulüne ilişkin prosedürler, dış ticaret belgelerinin sadeleştirilmesi ve uluslararası standartlara uyumlaştırmasına ilişkin süreçleri düzenlemektedir.

vii. Otomasyona İlişkin Prosedürler; İthalat ve ihracat işlemlerinden tahsil edilen resim, vergi, harçların elektronik ortamdan ödenip ödenmeyeceği, risk yönetim sistemi ve tek pencere sistemlerinin entegrasyonunun varlığı, elektronik veri alışverişi, dijital imza, iletişim teknolojileri sistemlerinin kalitesi, gümrük beyanları için tam zamanlı otomatik işleme sistemi gibi başlıklar yer almaktadır.

viii. İşlem Prosedürleri; Sınır kontrollerinin basitleştirilmesi, tek pencere, gümrükleme sonrası denetimler, yetkilendirilmiş yükümlü sistemine ilişkin düzenlemeleri kapsamaktadır.

ix. İç Sınır Teşkilatı; Ülkelerin sınır kurumları arasındaki iş birliğini destekleyen veri ve belgelerin uyumu, kurumların koordineli ve iş birliği çerçevesinde yürütümünü destekleyen düzenlemeleri içermektedir.

x. Dış Sınır İdaresi İş birliği; Sınır kontrolünün etkinliğini artırmaya ve ticareti kolaylaştırmaya yönelik iş birliklerini sağlama, sınır ötesi ticaretin yönetiminde limanların yönetimi, gümrük ortamlarının işleyişini üstlenen kurumların faaliyetlerinin genel iş birliği ve koordinasyonuna ilişkin konuları kapsamaktadır.

xi. Yönetişim ve Tarafsızlık; Hesap verebilirlik, şeffaflık ilkeleri ile gümrük idarelerinin yönetimine ilişkin esasları düzenlemesinin yanı

sıra gümrük idarelerinin etik politikalar çerçevesinde çalışmalarının yürütümüne ilişkin konuları içermektedir.

OECD Ticaretin Kolaylaştırılması Kriterleri Ekseninde Türk Cumhuriyetlerinin Genel Görünümü

2013 yılında başlatılan ve her iki yılda bir güncellenen OECD Ticareti Kolaylaştırma Kriterleri, ülkelerin ticaretlerini kolaylaştırmadaki güçlü yönleri ve zorlukları belirlemelerini, hangi eylem planına öncelik vermeleri gerekliliğini teknik yardım ve hedefe yönelik şekilde harekete geçmesine olanak tanımaktadır. Kriterler, ticaretle ilgili mevcut politikalar ve düzenlemeler ile bunların pratikteki uygulamalarıyla ilgili spesifik değişkenlerden oluşmaktadır (OECD, 2024).

Ticaretin kolaylaştırılmasına ilişkin kriterler Türk Devletleri Teşkilatı (TDT)'nin hedefleri arasında da yer almaktadır. Nitekim Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesinde bu konuya geniş bir şekilde yer verilmiştir. Bu belgenin yıllık faaliyet raporu hükmünde olan Zirve Bildirilerinde de TDT'ye üye ülkeler arasında gümrük işlemlerinin basitleştirilmesi ve ticaret önündeki engellerin kaldırılmasıyla ilgili kararlar ayrıntılı olarak yer almaktadır. Mesela Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi'nin "Ekonomik ve Sektörel İş birliği" kenar başlığı altında "*Üye Devletlerin sınır geçişi için gümrük ve transit prosedürlerini sadeleştirme ve uyumlu hale getirilmesi*" hedefine yer verilmiştir. Aynı şekilde Semerkant Bildirisi'nde "Ekonomik ve Sektörel İş birliği" kenar başlığında "*Diğer önlemlerin yanı sıra, ticaret ve gümrük prosedürlerinin basitleştirilmesi ve uyumlaştırılması yoluyla, Üye Ülkeler arasındaki ticaret rakamlarını arttırmak ve ayrıca ticaret maliyetlerini azaltmak ve malların TDT Üye Ülkelerinin sınırlarından geçişini hızlandırmak için "TDT Ticaretin Kolaylaştırılması Stratejisi'nin kabul edilmesi"* nin takdirle karşılandığı ifade edilmiştir. Bu husus Astana Zirvesi Bildirisinde de "Semerkant Zirvesi'nde kararlılıkla kabul edilen TDT Ticaretin Kolaylaştırılması Stratejisi'nde özetlenen stratejileri uygulamakla görevlendirilen Ticaretin Kolaylaştırılması Komitesi'nin (TKK) kurulmasını takdirle karşıladıklarını ve TKK'nin ticaret süreçlerinin kolaylaştırılması, engellerin azaltılması ve Türk Devletleri arasında ticaret için daha elverişli bir ortamın teşvik edilmesinde oynayacağı paha biçilmez rolü kabul ettiklerini, TKK'yi ve Üye Devletlerin ilgili makamlarını, TDT Ticaretin Kolaylaştırılması Stratejisi'nde belirtilen hedeflerle uyumlu olarak aktif bir şekilde somut ikili ve çok taraflı projeler hazırlamaya yönlendirdiklerini ve Genel Sekreter'e 11. TDT Zirvesi'nde TKK tarafından kaydedilen ilerlemeler hakkında Devlet Başkanları Konseyi'ne (DBK) rapor

vermesi talimatını verdikleri” şeklinde dile getirilmiştir. Bu nedenledir ki OECD ticareti kolaylaştırma ilkeleri TDT'ye üye ülkeler arasında ticaretin kolaylaştırması için de referans teşkil edeceği kanaatindeyiz.

Bu başlık altında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkiye olmak üzere beş ülke kriterleri dikkate alınacaktır. Türkmenistan'ın verileri paylaşma konusunda ihtiyatlı davranması dolayısıyla ülkenin OECD Kriterlerine ulaşılması mümkün olmamıştır. Başka bir ifadeyle Türkmenistan, sınır prosedürlerinin tüm yönlerini analiz eden ve ulusal performansı diğer 162 ülkeyle kıyaslayan OECD Ticareti Kolaylaştırma Göstergelerinin (TFI) parçası olmayan tek Orta Asya ülkesi konumundadır. 2022 yılı skor puanları ele alındığında 11 kriter çerçevesinde en yüksek skora sahip ülkenin Azerbaycan en düşük ülkenin ise Özbekistan olduğunu söylemek mümkündür.

Azerbaycan

OECD ticaretin kolaylaştırılması kriterleri çerçevesinde Azerbaycan'ın ülke skoru ve OECD Ortalaması skoru tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7

Azerbaycan OECD Skoru (2022)

Göstergeler		Ülke Skoru	OECD Ortalama Skoru
A.	Bilgiye Erişim	1,52	1,66
B.	İstisnalar	1,29	1,75
C.	Taleplere İlişkin Hükümler	1,33	1,91
D.	İtiraz Prosedürleri	1,25	1,62
E.	Harçlar ve Ödemeler	1,39	1,86
F.	Belgelere İlişkin Formaliteler	1,00	1,78
G.	Otomasyona İlişkin Formaliteler	1,39	1,70
H.	İşlem Prosedürleri	1,46	1,60
I.	İç Sınır Teşkilatı İş birliği	1,09	1,28
J.	Dış Sınır Teşkilatı İş birliği	0,91	1,28
K.	Yönetim ve Tarafsızlık	1,67	1,89

Ortalama Skor	1,29	-
---------------	------	---

Kaynak: Compare Your Country, 2024.

Tablo 7’de görüldüğü üzere Azerbaycan’ın Ticaretin Kolaylaştırılması Endeksi ortalama skoru 1,29 olarak gerçekleşmiştir. Bu ortalama ile Azerbaycan Türk Cumhuriyetleri içinde en yüksek skora sahiptir. Yeni Türk Cumhuriyetleri içinde en yüksek skora sahip olan Azerbaycan’ın en iyi olduğu kriter 1,52 ile bilgiye erişim, en düşük olduğu kriter ise 0,91 skor ile dış sınır teşkilatı iş birliğidir.

Ayrıca Azerbaycan’ın, Dünya Bankası tarafından oluşturulan İş Yapma Kolaylığı Endeksi bağlamında, sınır ötesi ticaret endeksini de değerlendirmekte fayda bulunmaktadır. Sınır ötesi ticaret ülkelerin ithalat ve ihracat süreçlerindeki “belgesel uyumluluk”, “sınır uyumluluğu”, “yurt içi taşımacılık” olmak üzere üç alt gösterge ile ilgili zaman ve maliyetleri ölçmektedir. Ticarete konu olan eşyanın gümrük yetkilileri tarafından gümrük işlemleri ve denetimlerinin gerçekleştirilmesi, eşyanın liman veya sınır idaresindeki işlemleri “sınır uyumluluğu”; eşyanın taşınması ve sınırlardan geçişinde kullanılan belgeler “belge uyumu” olarak tanımlanmaktadır. Azerbaycan’ın sınır ötesi ticaret endeks puanı 100 üzerinden 77’dir. İhracatta sınır uyumluluğu 17 saat, ihracat maliyeti 214 dolar; ithalatta sınır uyumluluk maliyeti 300 dolar, ithalatta sınır uyumluluğu 14 saattir. İhracatta gümrük yetkilileri tarafından gümrükleme ve denetim tamamlama süresi 12 saat, bu kapsamda yapılan harcamalar ise 177 dolardır. İthalatta gümrük yetkilileri tarafından gümrükleme ve denetim tamamlama 10 saat, bu kapsamda yapılan harcamalar 300 dolardır (Koç vd., 2017, ss. 29-30).

Azerbaycan’ın ülke skoru ve OECD ortalaması skoru bağlamında ülkenin bahsi geçen kriterler ve endeksler çerçevesinde güçlü ve zayıf yönlerinin aşağıdaki başlıklar ile izahı mümkündür (OECD, 2024);

- ✓ *Güçlü yönler;*
- Dış ticaret işlemlerine ilişkin tarafların danışma noktalarına kolaylıkla erişebilmeleri,
- Mevzuat değişiklikleri hakkında bilgi akışının sağlanması,
- Ulusal gümrük web sitesinin aktif şekilde paydaşlar tarafından kullanılması,

- Kullanıcı kılavuzlarının ve geri bildirimlerinin interaktif şekilde kullanılması,
- İtiraz prosedürlerine ilişkin bilgilerin erişime açık olması,
- Belge nüshaları ile işlemlerin yürütülmesi,
- Gümrük cezalarında pişmanlık müessesinin varlığı,
- Belgelere ilişkin formalitelerin uluslararası standartlara uyumluluğu,
- Tek pencere sisteminin varlığı,
- Gümrükleme işlemlerinde ortalama sürelerin kısalığı,
- Eşyaların özelliklerine göre farklı gümrükleme süreçlerine tabii tutulması,
- Ulusal gümrük prosedürlerinin yerel kurum faaliyetleri ile koordineli olması,
- Sınır ülkelerle çalışma gün ve saat uyumluluğu,
- Sınır idarelerinin şeffaf ve etik politikalar ile yönetilmesi,
- Sınır teşkilat personeli görev suiistimallerine karşı yaptırımların etkinliği.
- ✓ *Zayıf yönler;*
- Özel sektör paydaşlarının ticaretle ilgili düzenlenmelere dahil edilmemesi,
- İtiraz mekanizmasına başvuruda sürenin yetersizliği,
- Toplanan ücret ve harç ödemelerinin çeşitliliğinin fazlalığı,
- Dış ticaret işlemlerinde kullanılan belgelerin asılları üzerinden işlemlerin yürütülmesi,
- Dış ticaret belge sayısının fazla olması,
- Belgelerin uzun sürede hazırlanması,
- Risk yönetimi prosedürlerinin kısıtlı kalması,
- Sınır süreçlerinde otomasyonları destekleyen internet sistemlerinin

altyapı yetersizliği,

- Çabuk bozulan mallar için hızlandırılmış kontrollerin fazlalığı,
- Yetkilendirilmiş yükümlü programlarına ilişkin prosedürlerin basitleştirilmesi,
- Gümrük idarelerinin yıllık faaliyet raporlarının yayınlamaması,
- Sınır ülkeler ile denetim sonuçlarının paylaşılmaması,
- Sınır ötesi ticarete ilişkin belge kontrollerinin koordinasyonun da yetersizlikler bulunması.

Kazakistan

OECD ticaretin kolaylaştırılması kriterleri çerçevesinde Kazakistan'ın ülke skoru ve OECD Ortalaması skoru tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8

Kazakistan OECD Skoru (2022)

Göstergeler		Ülke Skoru	OECD Ortalama Skoru
A.	Bilgiye Erişim	1,10	1,67
B.	İstişareler	1,57	1,75
C.	Taleplere İlişkin Hükümler	2,00	1,91
D.	İtiraz Prosedürleri	1,44	1,62
E.	Harçlar ve Ödemeler	1,77	1,86
F.	Belgelere İlişkin Formaliteler	1,13	1,78
G.	Otomasyona İlişkin Formaliteler	1,40	1,70
H.	İşlem Prosedürleri	1,32	1,60
I.	İç Sınır Teşkilatı İş birliği	0,82	1,28
J.	Dış Sınır Teşkilatı İş birliği	0,64	1,28
K.	Yönetim ve Tarafsızlık	0,88	1,89
Ortalama Skor		1,27	-

Kaynak: Compare Your Country, 2024.

Kazakistan'ın ortalama skoru 1,27 olarak gerçekleşmiştir. Ülkenin en iyi olduğu uygulama alanı 2,00 ile taleplere ilişkin hükümler, en düşük uygulama alanı ise 0,64 skor ile dış sınır teşkilatı iş birliğidir.

Ayrıca Kazakistan'ın Dünya Bankası tarafından oluşturulan İş Yapma Kolaylığı Endeksi bağlamında, sınır ötesi ticaret endeksini de değerlendirmekte fayda bulunmaktadır. Kazakistan'ın sınır ötesi ticaret endeks puanı 100 üzerinden 70,4 tür. İhracatta sınır uyumluluğu 105 saat, ihracat maliyeti 475 dolar. İhracatta gümrük yetkilileri tarafından gümrükleme ve denetim tamamlama süresi 12 saat, bu kapsamda yapılan harcamalar ise 180 dolardır. İhracatta liman/sınır işlemleri 93 saat ve bu kapsamda yapılan harcamalar ise 290 dolardır (OECD, 2024).

Kazakistan'ın ülke skoru ve OECD ortalaması skoru bağlamında ülkenin bahsi geçen kriterler ve endeksler çerçevesinde güçlü ve zayıf yönlerinin aşağıdaki başlıklar ile izahı mümkündür (OECD, 2024; World Bank, 2024).

✓ *Güçlü Yönler;*

- Dış ticaret işlemlerine ilişkin tarafların danışma noktalarına erişiminin kolaylığı,
- Gümrük sınıflandırmasına ilişkin karar ve örneklerin web sitesinde yayınlanması,
- Dış ticaretin tarafları arasında istişarelerin varlığı,
- Dış ticaret işlemlerine ilişkin kanuni düzenlemelerin taslak çalışmaların yayınlanması,
- İtiraz prosedürlerinin gümrük adli itiraz prosedürlerinin kamuya açıklığı,
- Dış ticaret ve gümrük işlemleri cezalarının şeffaf ve orantılı şekilde uygulanması,
- Gümrük cezalarında pişmanlık müessesinin uygulanması,
- Dış ticaret ve gümrük işlemlerinde belgelerin kopyalarının geçerliliği,
- Risk yöntemi sisteminin varlığı,
- Eşyaların özelliklerine göre farklı gümrükleme süreçlerine tabii

tutulması,

- Gümrük belgelerinin elektronik sistem üzerinden entegrasyonun varlığı,
- İthalatta gümrük işlem maliyetlerinin ihracata göre daha az olması.
- ✓ *Zayıf Yönler;*
- Üçüncü ülkelerle yapılan anlaşmalara ilişkin bilgilerin yetersizliği,
- Ön karar ve itiraz prosedürleri ile ilgili bilgilerin yetersizliği,
- Ücretler ve harçlar hakkında çevrimiçi bilgilerin kullanılabilirliğinin yetersizliği,
- Harç ve ödemelerin sayısının ve çeşitliliğinin fazlalığı,
- Dış ticaret işlemlerinde kullanılan belgelerin asılları üzerinden işlemlerin yürütülmesi,
- Ticaretle ilgili belgelerin hazırlamak için gereken sürenin uzunluğu,
- Elektronik veri akışı, sınır süreçleri otomasyonları desteği için internet ve alt yapı sistemlerinin kapasite yetersizliği,
- Tek Pencere sisteminin etkin işlememesi,
- İthalat belgelerinin varış öncesi işlemlerine ilişkin prosedürlerin fazlalığı,
- Çabuk bozulan mallar için hızlandırılmış kontrollerin iyileştirilmesinin gerekliliği,
- Gümrük vergilerinin nihai tespiti ve ödenmesinden önce malların serbest bırakılmasının sağlanması,
- Yetkilendirilmiş Operatör programlarının kapsamının genişletilmesi,
- Gümrük çalışma saatlerinin düzenlenmesinin gerekliliği,
- Gümrük idarelerinin yıllık faaliyet raporlarını yayınlamaması,
- Sınır teşkilatı personelleri için cezaların orantısız ve şeffaf olmayan şekilde uygulanması,
- Sınır idarelerinde kurumların iç denetim mekanizmalarının

yetersizliği,

- İhracatta zaman açısından prosedürlerin uzun ve maliyetli olması.

Kırgızistan

OECD ticaretin kolaylaştırılması kriterleri çerçevesinde Kırgızistan'ın ülke skoru ve OECD Ortalaması skoru tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9

Kırgızistan OECD Skoru (2022)

Göstergeler		Ülke Skoru	OECD Ortalama Skoru
A.	Bilgiye Erişim	1,19	1,66
B.	İstişareler	1,33	1,75
C.	Taleplere İlişkin Hükümler	1,60	1,91
D.	İtiraz Prosedürleri	1,22	1,62
E.	Harçlar ve Ödemeler	1,33	1,86
F.	Belgelere İlişkin Formaliteler	0,63	1,78
G.	Otomasyona İlişkin Formaliteler	0,67	1,70
H.	İşlem Prosedürleri	0,91	1,60
I.	İç Sınır Teşkilatı İş birliği	0,36	1,28
J.	Dış Sınır Teşkilatı İş birliği	0,64	1,28
K.	Yönetim ve Tarafsızlık	1,67	1,89
Ortalama Skor		1,05	-

Kaynak: Compare Your Country, 2024.

Tablo 9'da görüldüğü üzere Kırgızistan'ın ortalama skoru 1,05 olarak gerçekleşmiştir. Ülkenin en iyi olduğu alan 1,60 skor ile taleplere ilişkin hükümlerle, en düşük alan ise 0,36 skor ile iç sınır teşkilatı iş birliğidir.

Ayrıca Kırgızistan'ın Dünya Bankası tarafından oluşturulan İş Yapma Kolaylığı Endeksi bağlamında, sınır ötesi ticaret endeksini de değerlendirmekte fayda bulunmaktadır. Kırgızistan'ın sınır ötesi ticaret endeks puanı 100 üzerinden 74,7'dir. İthalatta gümrük

yetkilileri tarafından gümrükleme ve denetleme tamamlama süresi 32,9 saat, bu kapsamda yapılan harcamalar 299 dolardır. İhracat liman/sınır işlemleri tamamlama süresi 3 saat iken ithalatta 36 saattir (OECD, 2024).

Kırgızistan'ın ülke skoru ve OECD ortalaması skoru bağlamında ülkenin bahsi geçen kriterler ve endeksler çerçevesinde güçlü ve zayıf yönlerinin aşağıdaki başlıklar ile izahı mümkündür (OECD, 2024; World Bank, 2024).

✓ *Güçlü Yönler;*

- İthalat ve ihracat formalitelerine ilişkin ceza hükümlerinin yayınlanması,
- Dış ticaret işlemlerine ilişkin tarafların danışma noktalarına erişiminin kolaylığı,
- İtiraz kurullarının kamuya açıklığı,
- İtiraz mekanizmasının etkin şekilde işlemesi,
- Dış ticaret ve gümrük işlemleri cezalarının şeffaf ve orantılı şekilde uygulanması,
- Gümrük cezalarında pişmanlık müessesinin uygulanması,
- Sınır ötesi ticaretin yönetiminde yer alan kurumların faaliyetlerinin sınır ötesi kurumlar ile iş birliğinin bulunması,
- Kara sınırlarındaki komşu ülkelerle çalışma gün ve saatlerinin uyumluluğu,
- Sınır idarelerinde şeffaf, etik politikaların varlığı,
- Sınır teşkilatı personelinin görevi kötüye kullanmasına karşı yaptırımların etkili olması,
- Sınır sürecinde yer alan kurumların iç denetim mekanizmasının etkin olması.

✓ *Zayıf Yönler;*

- Paydaşların faaliyetlerini etkileyen politika ve düzenlemelerdeki değişiklikler hakkında gerekli bilgilerin erişilebilirliğinin kısıtlı olması,

- Harç ve ödemelerin çeşitliliğinin fazlalığı,
- Dış ticaret işlemlerinde kullanılan belgelerin asılları üzerinden işlemlerin yürütülmesi,
- Sınır süreçlerinin otomasyonunu destekleyen internet sistem ve kalitesinin yetersizliği,
- Tek Pencere sisteminin etkin işlememesi,
- Eşyalara fiziki denetimlerin yaygın şekilde uygulanması,
- Yetkilendirilmiş Operatör programlarının kapsamının genişletilmesi,
- Risk yönetim sistemlerinin koordinasyonunda yetersizlik,
- Kurumlar arası koordinasyonu sağlayan ulusal kurumsal mekanizmaların etkisizliği,
- İthalat işlemlerinde gümrük işlemlerinin zaman ve maliyet açısından yüksek olması,
- Dış ticaret işlemlerinde şeffaf politikaların uygulanmasında mevcut olmaması.

Özbekistan

OECD ticaretin kolaylaştırılması kriterleri çerçevesinde Özbekistan'ın ülke skoru ve OECD Ortalaması skoru tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10

Özbekistan OECD Skoru (2022)

Göstergeler		Ülke Skoru	OECD Ortalama Skoru
A.	Bilgiye Erişim	0,79	1,66
B.	İstişareler	1,29	1,75
C.	Taleplere İlişkin Hükümler	1,33	1,91
D.	İtiraz Prosedürleri	1,29	1,62
E.	Harçlar ve Ödemeler	1,00	1,86
F.	Belgelere İlişkin Formaliteler	0,88	1,78

G.	Otomasyona İlişkin Formaliteler	0,31	1,70
H.	İşlem Prosedürleri	0,86	1,60
I.	İç Sınır Teşkilatı İş birliği	0,46	1,28
J.	Dış Sınır Teşkilatı İş birliği	0,46	1,28
K.	Yönetim ve Tarafsızlık	0,75	1,89
Ortalama Skor		0,85	-

Kaynak: Compare Your Country, 2024.

Tablo 10'da görüldüğü üzere Özbekistan'ın ortalama skoru 0,854 olarak gerçekleşmiştir. Ülkenin en iyi olduğu alan 1,33 skor ile taleplere ilişkin hükümler, en düşük alan ise 0,31 skor ile otomasyona ilişkin formalitelerdir.

Ayrıca Özbekistan'ın Dünya Bankası tarafından oluşturulan İş Yapma Kolaylığı Endeksi bağlamında, sınır ötesi ticaret endeksini de değerlendirmekte fayda bulunmaktadır. Özbekistan'ın sınır ötesi ticaret endeks puanı 100 üzerinden 58,2'dir. İhracatta gümrük yetkilileri tarafından gümrükleme ve denetleme tamamlama süresi 6 saat, bu kapsamda yapılan harcamalar 277,9 dolar iken ithalatta gümrük yetkilileri tarafından gümrükleme ve denetleme tamamlama süresi 85,9 saat, bu kapsamda yapılan harcamalar 277,9 dolardır. İhracat liman/sınır işlemleri tamamlama süresi 25,8 saat iken ithalat liman/sınır işlemleri 24,7 saattir (OECD, 2024).

Özbekistan'ın ülke skoru ve OECD ortalaması skoru bağlamında ülkenin bahsi geçen kriterler ve endeksler çerçevesinde güçlü ve zayıf yönlerinin aşağıdaki başlıklar ile izahı mümkündür (OECD, 2024; World Bank, 2024).

✓ *Güçlü Yönler;*

- Ulusal gümrük web sitesinin varlığı,
- Çevrimiçi geri bildirimlerin web sitesi aracılığı ile yapılabilmesi,
- Dış ticaretin tarafları ile hükümet arasında istişarelerin varlığı,
- İtiraz kurallarının kamuya açıklığı,
- Gümrük kararları için adli itiraz prosedürlerinin varlığı,

- Tahsil edilen resim, vergi ve harçların elektronik ortamda ödenebilme kolaylığı,
- Tek pencere sistemi uygulaması ile ihracat süresinin kısaltılması,
- İthalat belgelerinin sayısının azlığı,
- Risk esaslı denetimin uygulanması.
- ✓ *Zayıf Yönler;*
- Sınır prosedürleri için gerekli olan tüm formların ve belgelerin çevrimiçi erişilebilirliğinin yetersizliği,
- Ticaretle ilgili düzenlemenin yayınlanması ile yürürlüğe girmesi arasındaki sürenin uzunluğu,
- Gümrük idaresi tarafından eşya sınıflandırması kurallarına ilişkin bilgilerin yetersizliği,
- Önkararlarla ilgili çevrimiçi, kapsamlı bilgilerin kullanılabilirliğinin taraflarca erişiminin kısıtlı olması,
- İdari kararların gerekçelerinin yayınlanmaması,
- Dış ticaret işlemlerinde kullanılan belgelerin asılları üzerinden işlemlerin yürütülmesi,
- Ticaretle ilgili belgelerin sayısının fazlalığı,
- Belgelerin hazırlanması için gereken sürenin uzunluğu,
- Sınır süreçlerinin otomasyonunu destekleyen internet sistemlerinin yetersizliği,
- Yetkilendirilmiş Operatör programlarının kapsamının zayıflığı,
- Çabuk bozulan mallar için hızlandırılmış kontrollerin iyileştirilmesi,
- Gümrük vergilerinin nihai tespiti ve ödenmesinden önce eşyanın serbest bırakılması imkânının genişletilmesi,
- Dış ticaret maliyetleri prosedürlerinin iyileştirilmesi,
- Gümrük idaresi çalışma saatlerinin ticari tarafların ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi gerekliliği.

Türkiye

OECD ticaretin kolaylaştırılması kriterleri çerçevesinde Türkiye'nin ülke skoru ve OECD Ortalaması skoru tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11

Türkiye OECD Skoru (2022)

Göstergeler		Ülke Skoru	OECD Ortalama Skoru
A.	Bilgiye Erişim	1,67	1,66
B.	İstişareler	1,88	1,75
C.	Taleplere İlişkin Hükümler	1,36	1,91
D.	İtiraz Prosedürleri	1,40	1,62
E.	Harçlar ve Ödemeler	1,69	1,86
F.	Belgelere İlişkin Formaliteler	1,88	1,78
G.	Otomasyona İlişkin Formaliteler	1,67	1,70
H.	İşlem Prosedürleri	1,65	1,60
I.	İç Sınır Teşkilatı İş birliği	1,80	1,28
J.	Dış Sınır Teşkilatı İş birliği	1,09	1,28
K.	Yönetim ve Tarafsızlık	1,89	1,89
	Ortalama Skor	1,633	-

Kaynak: Compare Your Country, 2024.

Tablo 11'de görüldüğü üzere Türkiye'nin ortalama skoru 1,633'tür. Ülkenin en iyi olduğu alanlar yönetim ve tarafsızlık, belgelere ilişkin formaliteler, istişareler ve iç sınır teşkilatı iş birliğidir. Skorunun nispeten düşük olduğu alan ise itiraz prosedürünün işleyişidir.

Türkiye'nin Dünya Bankası tarafından oluşturulan İş Yapma Kolaylığı Endeksi bağlamında, sınır ötesi ticaret endeksini de değerlendirmekte fayda bulunmaktadır. Türkiye'nin sınır ötesi ticaret endeks puanı 100 üzerinden 91,6'dır. İthalatta gümrük yetkilileri tarafından gümrükleme ve denetleme tamamlama süresi 4 saat, bu kapsamda yapılan harcamalar 48 dolardır. İhracat liman/sınır işlemleri tamamlama süresi 8 saat iken ithalatta 290 saattir (OECD, 2024).

Türkiye'nin ülke skoru ve OECD ortalaması skoru bağlamında ülkenin bahsi geçen kriterler ve endeksler çerçevesinde güçlü ve zayıf yönlerinin aşağıdaki başlıklar ile izahı mümkündür(Ticaretin Kolaylaştırılması Komitesi Eylem Planı (2018-2022); (Compare Your Country, 2024).

✓ *Güçlü Yönler;*

- Dış ticaret prosedürleri düzenlemelerin web sitelerinde yayımlanması,
- Belgelerin kopyaları ile işlemlerin kabulünün mümkün olması,
- Sınır idareleri arasında uyumlu çalışılması,
- Kurumlar tarafından uygulanan kararların adli ve idari itiraz kararlarına açık olması,
- Ücretler ve ödemeler sunulan hizmetlere ilişkin ücretler ve ödemeler birlikler tarafından yayımlanarak uygulanması,
- Tarife ve menşee uygulamasında ön karar mekanizmasının bulunması.

✓ *Zayıf Yönler;*

- İnternet sitesinin ticari paydaşlarının kullanımına ve faaliyetlerden anlık haberdar olmalarına açılması,
- Alt yapının güncel taleplere cevap verebilecek niteliğe kavuşturulması,
- Dış ticaret işlemlerine ilişkin çeşitli bilgilerin (pazarlama stratejileri, dış ticaret istatistikleri, hedef pazar bilgileri vb.) tek internet sayfadan kullanıma sunulmasının gerekliliği,
- Dış ticaret uygulamalarındaki güncel değişikliklerin ticari tarafların hizmetine sunan platformların varlığına duyulan ihtiyaç,
- Ticaretin kolaylaştırılmasına ilişkin danışma noktasının kurulması gerekliliği,
- Dış ticaret mevzuatlarının yayımlanması ile yürürlüğe girmesi arasındaki sürenin kısaltılması,
- İtiraz mekanizmasının (izahat uygulaması) uygulamasının

yaygınlaştırılması,

- Gümrük müşaviri uygulamasının zorunlu kılınması,
- Gümrük işlemlerinin basitleştirilmesinin gerekliliği,
- Dış ticaret işlem ve belgelerinin uyumlaştırılmasının gerekliliği,
- Dijital işlemlerin yaygınlaştırılması,
- Dış ticaret işlem ve gümrük işlemlerine ilişkin belgelerin fazlalığı ve yüksek maliyet oluşturması,
- Tahsil edilmesi gereken kamu alacaklarının mobil uygulamaları ile ödenmesinin yaygınlaştırılması,
- Bozulabilir eşyaya ilişkin gümrük düzenlemelerinin revize edilmesi,
- Tek pencere sisteminin yaygınlaştırılması,
- Sınır prosedürleri ve ön kararlar için gereken tüm form ve belgelerin çevrimiçi erişilebilir olmasının sağlanması.

Sonuç ve Değerlendirme

Türk Devletleri büyük ekonomik potansiyele sahip olmasına rağmen birbiriyle olan ticaret hacminin istenen düzeyde olduğunu söylemek mümkün değildir. Bunun farkında olan ülke üst yönetimlerinin, potansiyel iş birliği imkânlarını realize etmek amacıyla yoğun çaba içinde olduklarını söylemek mümkündür. Bu yöndeki irade Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi'nde, Semerkant ve Astana Bildirisi'nde de yer almıştır. Bu yöndeki güçlü iradeye rağmen ticaret hacminde istenen gelişme sağlanamamıştır. Zira ülkeler arasındaki ticaret hacimlerinin artırmasında ülke yönetimlerinin iradelerinin yanında bu konuda ekonominin işleyişine yön veren politikaların kapsamı ve içeriği de büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle gerek Türkiye'nin Türk Devletleri ile ticari ilişkilerinde ilk beş ortak içinde yer alması gerek TDT'nin kurulmasından sonra Türk Devletlerinin birbiriyle olan iş hacminde önemli artışın meydana gelmesi dikkate alındığında sağlanan bu ivmenin sürdürülmesi ve dış ticaret hacminin miktar olarak artarak potansiyel düzeye çıkması için Türk devletlerinin dış ticaret yapısı ve bunun önündeki engellerin iyi teşhis edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda OECD Kriterleri çerçevesinde Türk Cumhuriyetleri kendi aralarında ve Türkiye ile ticari ilişkilerinde engel

teşkil eden problemlere ilişkin tespitler, çözümler ve değerlendirmeler ortaya konulacaktır. Burada söz konusu kriterler konusunda Türkiye'nin skoru oldukça iyi olduğu durumu göz önüne alınarak sağlıklı bir karşılaştırmanın yapılabilmesi için Türkiye değerlendirme dışı bırakılmıştır.

OECD ticaretin kolaylaştırılması kriterleri çerçevesinde bakıldığında Azerbaycan ve Kazakistan bilgiye erişim noktasında Kırgızistan ve Özbekistan'dan daha iyi ve daha reel durumda olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Türk Cumhuriyetleri içerisinde Azerbaycan ve Kazakistan'a diğer ülkelerle yapılan ticarete daha şeffaf ve erişilebilir şekilde sürdürdüğü çıkarımı yapılabilir. Bununla birlikte dış ticarete gümrük ve sınırla ilgili kural ve prosedürler hakkında hem web tabanlı hem de diğer yayın biçimlerinin yanı sıra sorgulama noktaları oldukça önem arz etmektedir. Kırgızistan ve Özbekistan'da bilgiye erişim nispeten daha zor olduğu için Türk Cumhuriyetlerinin bu ülkelerle yaptıkları ticaret miktarı daha düşük düzeyde kalmıştır. Zira elde edilecek bilgilere erişim zorluğu ticari ilişkileri doğrudan olumsuz etkilemektedir.

Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'ın ticari tarafların katılım kriteri ticaret erbapları ve hükümetler arasında nispetten uygulanmaktadır. Kazakistan ise politika hedeflerinin belirlenmesi ve vatandaşla istişare sürecinin yönetilmesi noktasında daha az ilişki içinde bulunduğu görülmektedir. Bununla birlikte politik hedeflerin belirtilmemesi ticaretin geliştirilmesinde önemli sorun teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Taraflar arasında sağlıklı istişarelerin bir yolu da ticarete ilişkin alınan kararların yürürlüğe girmeden önce hazırlanan taslaklarının yayınlanmasıdır. Oysa Azerbaycan, Kırgızistan ve Özbekistan'da böyle bir geleneğin yaygın olduğunu söylemek mümkün değildir.

Bağlayıcı ön kararlar, kamu yararına ön karar bilgilerinin yayınlanması, talebin gözden geçirilmesi, reddi veya iptalinin gerekçeli olup olmaması noktalarında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan taraflara eşyaların sınıflandırma, menşe, kıymet konularına ait kararları güvence vermektedir. Buna karşın kamu yararına ilişkin bilgilerin yayınlanması, taleplerin reddi ve iptali hususlarında Özbekistan'ın yetersiz olduğu gözlemlenmektedir.

Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan gümrük itiraz mekanizmaları bulunmakla birlikte uygulaması ve icrasına ilişkin süreçler ülkelerin Gümrük Kanunu'nda açıklanmıştır. Fakat yargı

bağımsızlığı, gereksiz gecikmelerden kaçınma noktasında sorunların olduğu ve yargı bağımsızlığının iyileştirilmesi gerekliliği endeks değerinin düşüklüğüne yansımıştır.

Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan'ın uygulanabilir harçlar ve ödemeler hakkında ortalama yani asgari düzeyde de olsa kamuya açık bilgilerin verildiği görülmektedir. Buna karşın Özbekistan'ın bu noktalarda yetersiz ve kamuya açık olmayan bir ücret ve ödeme yapısı bulunduğu söylemek mümkündür. Ayrıca Azerbaycan ve Özbekistan da istisnalar dışında belgelerin kopyaları işlemlerin gerçekleştirilmesinde geçerli olarak kabul edilmektedir. Kazakistan'da da istisnasız olarak kopyalar kabul edilir ancak talep üzerine aslının sunulması gerekebilir. Genel olarak belgelerin kopyalarının kabul edildiği ifade edilebilmesine rağmen ülkeler arasında Kırgızistan istisna oluşturmaktadır.

Azerbaycan, Kazakistan ve Özbekistan'da ithalat ve ihracattan tahsil edilen her türlü vergi, resim ve harçlar elektronik ortamda ödenmektedir. Fakat Kırgızistan'da elektronik ortamda ödenmesine izin verilmemektedir. Risk yönetim sistemi entegrasyonunda Kazakistan'ın işlevsel bir mekanizması bulunmaktayken, Azerbaycan ve Özbekistan'ın risk yönetim mekanizması çalışır durumda olmasına rağmen bilgi teknolojileri tarafından desteklenmemektedir. Kırgızistan'da ise yürürlükte olan hiçbir risk yönetim mekanizması bulunmamaktadır. Dijital sertifika ve imza kriteri bağlamında ise, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan'da elektronik imza sistemleri mevcutken, Özbekistan'da ise işlemlerin gerçekleştirilmesinde elektronik imza kullanılmamaktadır. Gümrük beyanları için tam zamanlı otomatik işleme sistemi Azerbaycan ve Kırgızistan da otomatik olarak kullanılırken, Kazakistan ve Özbekistan da tam zamanlı otomatik işleme bulunmamaktadır.

Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan da tek pencere sistemi planlanmış fakat uygulamaya konulamamıştır. Azerbaycan da ise tek pencere sistemi uygulanmaktadır. Kontrollerin basitleştirilmesi kriteri baz alındığında; eşyanın çabuk bozulma ve bozulmama niteliğine göre muayene ve gümrükleme işlemlerinin farklılaştırılmasına ilişkin düzenlemeler Azerbaycan ve Kazakistan'da mevcuttur. Ancak Kırgızistan ve Özbekistan'da böyle bir uygulama bulunmamaktadır. Gümrükleme sonrası denetim ise hiçbir ülkede bulunmamaktadır. Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan da gümrük konusunda sevkiyat öncesi muayeneye ilişkin bir uygulama

bulunmamaktadır. Bu ülkelerde yetkilendirilmiş yükümlü prosedürleri tanımlanmamış ve uygulanmamaktadır. Öte yandan Azerbaycan, Kazakistan ve Özbekistan'da ithalat ve ihracat süreçlerinin yürütülmesinde gümrük müşavirleri aracılığıyla yapılma zorunluluğu bulunmamaktadır. Kırgızistan da ise belirli alıcı türleri için üçüncü tarafa onay zorunluluğu yani gümrük müşavirleri aracılığıyla işlemlerin takibi zorunluluğu bulunmaktadır. Reddedilen eşyaların yeniden ihracatına ilişkin prosedürleri göz önünde alındığında; Kazakistan ve Özbekistan'da ithalatçı reddedilen malların iade hakkına sahiptir ve yeniden ihracatın tamamlanması için ihracatçıya makul süre verilmektedir. Azerbaycan ve Kırgızistan da ise, ithalatçı belirli yasaklara tabi olmayan ancak reddedilen malları iade haklarına sahiptir.

Azerbaycan ve Kazakistan da sınır ötesi ticaretin yönetiminde yer alan yerel kurumların faaliyetleri arasındaki iş birliği yüksek siyasi düzeyde ve açık bir koordinasyon stratejisi çerçevesinde yapılmaktadır. Kırgızistan ve Özbekistan'da ise iş birliği, koordinasyon, bilgi alışverişi ve karşılıklı yardım yerel kurumları tarafından gerçekleştirilmektedir. Diğer Türk Cumhuriyetlerinde ise kurumlar arası koordinasyon birimi yoktur. Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan da sınır ötesi ticaretin yönetiminde yer alan yerel kurumlar arasında birbirine bağlı veya paylaşılan bilgisayar sistemleri ve veri alışverişi yoktur. Azerbaycan'da ise farklı sistemler arasında düzenli olarak (günlük, haftalık, aylık) veri alışverişi veya iletimi sağlayan bir sistem kurulmuştur. Öte yandan Azerbaycan ve Kırgızistan'da çalışma günlerinin ve saatlerinin komşu ülkelerle uyumluluğu bulunmaktadır. Ancak Özbekistan'da böyle bir uyumluluktan bahsetmek mümkün değildir. Azerbaycan'da da komşu ülkelerle prosedürlerin ve formalitelerin uyumlu söz konusudur. Bununla birlikte mal trafiğini kolaylaştırmak için bazı yerel düzenlemeler mevcuttur. Ancak Türk Cumhuriyetleri arasında sınır teşkilatları ile risk yönetim işbirliği ilişkin bir sistem bulunmamaktadır.

Gümrük idareleri arasında yer alan çeşitli idarelerin yapıları ve işlevleri Azerbaycan ve Kırgızistan'da açıkça belirlenmiş ve kamuya açık iken, Kazakistan ve Özbekistan'da böyle bir yapıdan söz etmek mümkün değildir. Azerbaycan ve Kırgızistan da etik kurallarına aykırı davranışlar hakkında kovuşturma yapılmaktadır. Bu iki ülkede Arusha Deklarasyonu'nun ilkeleri göz önünde bulundurularak etik politikası gözden geçirilmiştir. Kazakistan'da da gümrükte yer alan çeşitli kurumlara uygulanan etik politikası bulunmaktadır. Azerbaycan ve Kırgızistan'da gümrük teşkilatı personelinin görevi

kötüye kullanılmasına karşı yaptırımlar söz konusudur. Buna karşın Kazakistan ve Özbekistan'da belirlenmiş herhangi bir yaptırım mevcut değildir. Gümrük teşkilatı personeli için Azerbaycan ve Kırgızistan'da ceza sistemleri şeffaf ve dengeli iken, Kazakistan ve Özbekistan da cezalar hakkında kamuya açık bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca Türk cumhuriyetlerinde gümrük idaresinin finansmanına ilişkin kamuya açık bir bilgi mevcut değildir.

Sonuç olarak dış ticaret önünde SSCB mirası olarak birçok engelin bulunduğu yeni Türk Cumhuriyetleri gerek kendi aralarında gerekse Batı ile potansiyel iş birliği imkanı yakalayabilmeleri için dış ticarete yönelik bir takım yapısal düzenlemelere gitmeleri kaçınılmazdır. Yapılacak yapısal düzenlemelere dayanak teşkil etmesi açısından da dış ticaretteki "sorun ve tıkanıkların" tespitinde "OECD Ticaretin Kolaylaştırılması Kriterleri"nin esas alınmasında fayda bulunmaktadır. Bu çerçevede söz konusu ilkelerden yararlanılarak Türk Dünyası 2040 Vizyonu belgesinde yer alan "Sınır geçişleri için gümrük ve transit prosedürlerini kolay ve uyumlu hale getirerek Üye Devletler arasında kesintisiz, entegre, verimli, hızlı ve sürdürülebilir çok modlu bağlantısallığın oluşturulması" hedefine ulaşılması imkânı bulunmaktadır.

Ek Beyan / Declaration

Makalenin tüm süreçlerinde TESAM'ın araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

In all processes of the article, TESAM's research and publication ethics principles were followed.

There is no potential conflict of interest in this study.

The author declared that this study has received no financial support

Kaynakça

Asian Development Bank. (2017). *Trade facilitation for a more inclusive and connected Asia and Pacific region: Progress and way forward*. Asian Development Bank. Erişim tarihi: 28.02.2024, <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/330671/trade-facilitation-inclusive-region.pdf>.

Doing Business. (2020). *Doing business 2020*. Erişim tarihi: 28.02.2024, www.doing.business.org.tr.

International Trade Centre. (2024). *Trademap*. Erişim tarihi: 28.02.2024, www.trademap.org.

Kepenek, Y. (2012). *Türkiye ekonomisi* (32. basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kocaman, Ö. (2021). Çok taraflı işbirliğinin karşılaştığı zorluklar ve bölgesel uluslararası kuruluşların artan önemi: Türk Konseyi örneği. *30 Yılında Türk Cumhuriyetleri Bölgesel Politika*.

Koç, E. K., Kadir, Ş., ve Mahmut, C. (2017). Dünya’da ve Türkiye’de ekonomik göstergeler-İş yapma/İş kurma kolaylığı endeksi. *Mühendis ve Makina Dergisi*, 58(685), 17-42.

Moisé, E., Orliac, T., ve Minor, P. (2011). *Trade facilitation indicators: The impact on trade costs*. OECD Trade Policy Working Papers No. 118.

Takım, A. (2023). *Küresel gelişmeler ve akran ülkelerle karşılaştırmalı Türkiye’de dış ticaretin yapısı ve sorunları*. Bursa: Ekin Yayınevi.

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2024). *Yurtdışı teşkilatı: Orta Asya genel bilgiler*. Erişim tarihi: 28.02.2024, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-asya>.

Ticaretin Kolaylaştırılması Türkiye Stratejisi ve Beş Yıllık Kalkınma Planı. (2018-2022). *Kolay Ticaret Resmi İnternet Sitesi*. Erişim tarihi: 28.02.2024, <https://kolayticaret.gov.tr/userfiles/files/EylemPlanıFull.pdf>.

Trade Facilitation Indicators Simulator. (2022). *OECD Trade Policy Papers*. Erişim tarihi: 28.02.2024, <https://sim.oecd.org/default.ashx?lang=En&ds=TFI&d1c=eca&cs=eca>.

Trade Facilitation Reforms Worldwide: State of Play in 2022. (2022).

OECD Trade Policy Paper.

Trade Facilitation Indicators. (2022). *Compare Your Country Platform*. Erişim tarihi: 28.02.2024, <https://www.compareyourcountry.org/trade-facilitation>.

Türk Devletleri Teşkilatı. (2024). *Zirveler*. Erişim tarihi: 28.02.2024, www.turkicstates.org/tr/zirveler.

Türk Dünyası 2040 Vizyonu. (2024). *Türk Devletleri Teşkilatı Resmi İnternet Sitesi*. Erişim tarihi: 28.02.2024, <https://turkicstates.org/assets/pdf/haberler/turk-dunyasi-2040-vizyonu-2396-98.pdf>.

Türkiye İhracatçılar Meclisi. (2024). *Bilgi notları*. Erişim tarihi: 28.02.2024, <https://tim.org.tr/tr/raporlar-bilgi-notlari>.

UN Comtrade Database. (2024). *Birleşmiş Milletler Ticaret Veritabanı*. Erişim tarihi: 28.02.2024, www.comtradeplus.un.org.

Yılmaz, M. ve Nuhuğlu, B. (2021). Türkiye’de ticaret sürecinde yer alan tarafların ticaretin kolaylaştırılması üzerine karşılıklı beklentileri. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 171-190.

Yüce, M. (2022). *Bağımsızlıklarının otuzuncu yılında Türk Cumhuriyetleri*. Bursa: Türk Ocakları Derneği.

World Bank. (2024). *Dünya Bankası Resmi İnternet Sitesi*. Erişim tarihi: 28.07.2024, www.worldbank.org.

World Trade Organization. (2024). *Dünya Ticaret Örgütü Resmi İnternet Sitesi*. Erişim tarihi: 28.07.2024, www.wto.org.